

ELSŐ RÉSZ.

Istenországa Uráról: Istenről.

ELSŐ FEJEZET.

18. §. Az Isten létezik.

Minden vallás az embernek az Isten lételében való hitén alapszik. A hívő ember a maga egyéni életében, a történelem folyásában és a természet rendjében egyaránt az Isten munkáját látja. Istent tekinti az élet és világ egyetlen okának és céljának. Pál apostollal együtt vallja, hogy „Ő benne élünk, mozgunk és vagyunk.“ Csel. 17 r. 28 v.

Vannak, akik azt állítják, hogy a természettudományok kifejlődése meggingatja az Istenben való hitet. Pedig éppen ellenkezőleg, a természeti világ mély és alapos tanulmányozása még jobban megerősíti azt a hitünket, hogy Istennek lennie kell. E tekintetben teljesen igazat adunk br. Eötvösnek, aki így szólt: „Hogy valakinek hitét a természettudományokban tett haladás ingathatja meg: ezt érteni teljességgel nem tudom. Vagy e világ kevésbé nagy-e, mióta az egyes ködfoltokban, melyeket a csillagok között észreveszünk, egész világrendszereket ismertünk fel; avagy életünk vált-e kevésbé bámulatossá, mióta a mikroszkop megmutatja, hogy azon lényeken kívül, melyeket eddig ismertünk, az élő s érző teremtményeknek egy véghetetlen sora létezik; vagy talán a nagy mindenség csodálatos rendje s emberi szivünk még csodálatosabb ellentétei megfoghatóbbak-e, mióta a természet törvényeit valamivel jobban ismerjük s a világ nagy és kicsiny

dolgainak kapcsolata valamivel világosabb lett előttünk? Több és több okot találunk, mely bámulatra ragad és semmit, mi e dolgok első keletkezését megmagyarázhatná.“ Csak a felületes és elfogult tudomány akarja Isten nélkül megoldani a világ nagy kérdéseit; de az igazi tudomány mindenben felismeri az örök isteni törvényszerűséget úgy, hogy itt is igazat mond Bacon: „Kevés természettudomány elfordít Istentől, sok hozzávezet.“

Régebben szokás volt az embernek Istenben való hitét külső érvekkel, értelmi okoskodással is bizonyítani. Így születek meg a következő, Isten lételet bizonyító érvek: 1. *A világ szemléletéből vont érv*, mely a világ lételetéből következtet a teremtőjére. (Argumentum cosmologicum.) 2. *A világ rendjéből vont bizonyíték*, mely a világban tapasztalható rend és céltudatos munkáról következtet az élő és öntudatos rendezőre, aki Isten. (Argumentum teleologicum.) 3. *A lények különböző nemeinek szemléletéből vont bizonyíték*, amely megállapítja, hogy a fejlődés szerint a lények között bizonyos fokozat van. Az ismert lények között a legfelső fokon van az ember. Azonban vele nem végződhetik a sorozat, hanem fölötte is vannak tökéletesebb lények. Így a sorozatban fölfelé haladva eljutunk a legtökéletesebb élő lény fogalmához, aki nem lehet más, mint Isten. (Argumentum ontologicum.) 4. *A történelemből vett bizonyíték*, mely szerint az emberiség fejlődésének minden változásai között hitt Istenben. Ez a mindig élő hit nem lehet tévedés vagy csalódás. Vagyis valósággal lennie kell Istennek. (Argumentum historicum.) 5. *Végül a keblünkbe oltott erkölcsi érzésből vett bizonyíték*, amely szerint él bennünk egy érzés, amely a jót s az erkölcsöt még akkor is föltétlenül parancsolja, amikor az nagy küzdelemmel és önfeláldozással jár. Mivel e szerint nem mi kormányozzuk azt az erkölcsi érzést vagy lelkiismeretet, hanem az gyakorol uralmat felettünk, ebből következik, hogy kell lenni fölöttünk egy legfőbb erkölcsi törvényhozónak, aki az Isten. (Argumentum morale.)

Azonban ma már feleslegesnek tartjuk Isten létét ilyen külső érvekkel bizonyítani, mert akinek nincsen hite, annak ezek felsorakoztatása és megismerése sem ad; akinek pedig van, annak nincsen szüksége külső bizonyítékokra. A hit nem kívülről szerzett tudás vagy ismeret, hanem belső érzés, lelki meglátás és tapasztalás. Nekünk az Istennel való viszonyunkban nem tudományos ismeretre van szükségünk, hanem személyes tapasztalásra, lelki közösségre, amelyből mindig újabb

erőt, világosságot és vigasztalást nyerünk. Azért hadd tagadják meg mások az Isten létét, mi ezen hit boldogságától magunkat semmiért megfosztatni nem engedjük.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ISTEN LÉNYÉRŐL.

19. §. Az Isten lényének meghatározása.

A gondolkozó ember nem elégszik meg azzal a meggyőződéssel, hogy az Isten létezik, hanem igyekszik magának az ő lényét is meghatározni, hogy tulajdonképpen mi hát az Isten. E kérdésre nem lehet kielégítőbb feleletet találni, mint ezt: az Isten lélek, egy, s lénye a szeretet.

Az Isten lényének meghatározása szoros értelemben véve lehetetlen, mert róla nem szerezhetünk magunknak közvetlen ismeretet. Innen az a sok tévelygés, amelyek között hányódik az emberiség évezredekén át az Istenről alkotott fogalmait illetőleg. A keresztény vallás e tekintetben is kitűnő helyet foglal el a vallások között, mert Istent úgy határozza meg, mint *lelket*, kinek tökéletessége főleg erkölcsi fönségében áll; mint egyetlen egyet, aki mindenk fölött van, akinek lényege a szeretet.

„Az Isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.“ Ján. 4, 24.

„Egy az Isten és mindeneknek Atyja, aki mindeneknek felette van.“ Eféz. 4, 6.

„Az Isten szeretet és aki a szeretetben marad, az Istenben marad és az Isten is ő benne.“ 1. Ján. 4, 16.

20. §. Az Isten lélek.

Midőn Istent léleknek tartjuk, hogy ezt a fogalmat közelebbről meghatározzuk, szükség hozzátennünk 1-ször, hogy Isten a legtökéletesebb lélek, 2-szor, hogy

az ő lételének önmagában van oka és 3-szor, hogy teljesen független minden más dologtól, amelyek egyedül tőle függnék.

Ezen meghatározás után már most könnyű átlátni azt a különbséget, amelyet Isten között és saját lelkünk között szüntelen szem előtt kell tartanunk. A mi lelkünk is egy kis sugara az isteni léleknek, de míg lelkünk vég nélkül tökélyesíthető, addig az Isten a legtökéletesebb lélek. Továbbá mi lelkünket Istentől nyertük, az ő ajándéka: Istennek pedig önmagában van élete. Végre a mi lelkünk testhez van kötve: Isten pedig minden testtől teljesen független lélek, *ki a világban személyes léttel bír anélkül, hogy ahhoz volna csatolva*. Ezért mondjuk már, hogy az embernek lelke van; az Isten pedig lélek.

A szent írásban ugyan fordulnak elő olyan kifejezések, amelyekben Istennek testrészek, mint kéz, láb, szem stb. tulajdoníttatik; de ezek nem egyebek képes kifejezéseknél, amelyeket kikerülni lehetetlen; mert mindazt, amit az Istenről mondunk, csak saját magunkkal való összehasonlítás után mondhatjuk, ugy annyira, hogy nemcsak azt állíthatjuk, hogy Isten az embert a maga képére teremtette, hanem azt is, hogy az ember Istent magának saját formájára állította elő.

Amidőn már Istennek testrészeket tulajdonítunk, ezt *anthropomorphismusnak* és *anthropopatizmusnak* nevezik; (anthropos = ember, morpha = alak, pathos = szenvedély), de ezt sohasem kell betűszerinti értelemben venni.

21. §. Az Isten egysége.

Az Isten lényének meghatározásához tartozik még egysége is. Fontos ez azért, mert teljesen kizárja mind a több istenség eszméjét, mind ugyanazon egy Istennek több személyiségét. Az Isten egységét kívánja mindezekelőtt a *józan okosság*, mely egynél több valóságot nem gondolhat, akiben minden tökéletesség feltalálható volna; továbbá *egy szükséges ok elegendő* a világ előállításának és fennmaradásának kimagyarázására, valamint a világban tapasztalható *rend és összhang*, a dolgok *célarányos összeköttetése*, az értelemmel felruházott va-

lóságok kebelében nyilatkozó *erkölcsi érzés* — mindezek egy bölcs alkotónál, törvényhozónál és világkormányzónál többet nem kívánnak. Végre maga a szent irás is, mind az ó, mind az új szövetségben csak egy Istent tanít.

Mózes, az ó szövetség nagy prófétája, az Izrael népének mind polgári, mind valláserkölcsi intézetét ezen törvényre alapította: „Halljad Izrael — ugymond ő — a mi Urunk, Istenünk egy Ur.” 5. Móz. 6, 4. Ezen vallásigazság mellett buzogtak a próféták is. Nevezetesen e tekintetben Esaiás prófétánál ez a hely: „Én vagyok az Ur és több nincs, rajtam kívül nincs Isten!” Esa. 45, 5. Jézusnak és az apostoloknak az új testamentumban foglalt tanításaikból szintén kitetszik, hogy az Isten egysége a keresztény vallásnak sarkalatos hitigazsága. Maga mondja Jézus, hogy ez feltétele az örök élet megnyerésének: „Ez pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged az egyedül igaz Istent.” Ján. 17, 3. Pál apostol gyakran figyelmeztet a pogány népek bálványainak hiábavalóságaira: „Tudjuk, hogy egy bálvány sincs a világon és hogy Isten sincs senki más, hanem csak egy.” 1. Kor. 8, 4. „Nekünk egy Istenünk van, az Atya, akitől van a mindenség, mi is ő benne.” 1. Kor. 8, 6.

A szent irás ezen tanításaival szemben is, később Krisztus után a 3-dik és 4-dik századok folytán, midőn a pogány bölcselem mind nagyobb tért kezdett nyerni a keresztény egyházban, nevezetesen a niceai zsinaton 325-ben és a konstantinápolyin 381-ben megalakult egy sajtós tan, a szentháromság tana. E tant mondhatni a legközelebbi időig, a keresztény hit nélkülözhetetlen feltételének tartották.

A szentháromság tana szerint Isten lényegileg ugyan egy, de három személyű, t. i. Atya, fiu, szent lélek Isten. Akik e tant vallják, támaszkodnak részint az ó, részint az új szövetség némely helyeire. Nevezetesen az ó testamentumból felhozzák azokat a helyeket, amelyekben:

1-ször Isten a többes számban említettik; pedig ez csak az Isten iránt viseltető tiszteletnek nyilatkozata.

2-szor, ahol Isten maga felől szintén többes számban szól, pl.: „Monda Isten, teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.” 1. Móz. 1, 26.

Eltekintve attól, hogy Istent szólani ember még nem hallotta, ez a kifejezésmód ma a legközönségesebb.

3-szor, ahol Jehova meg van különböztetve a Jehovától,

mint: „És bocsátá az Ur Sodomára és Gomorára kénköves tüzes esőt az Urtól az égből.“ 1. Móz. 19, 24. Önként érthető, hogy itt az Ur szó egyszer visszahozó névmás helyett áll.

4-szer, ahol az istenségben valami hármast említetik, pl. „Szent, szent, szent a seregeknek Ura s teljes mind a széles föld az ő dicsőségével.“ Esai. 6, 3., ami szintén nem egyéb, mint főfoka az isteni szentségnek.

Éppen ily könnyen megoldhatók azok az érvek is, melyeket a szentháromság mellett az új szövetségből hoznak fel, amelyek között a legnevezetesebb ez: „Elmenvén, azért tegyettek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, a fiunak és a szent léleknek nevében.“ Máté. 28, 19.

Ha nem volna kimutatva az, hogy ez a hely később csuszott be a Máté evangéliumába s az apostolok eleinte csupán a Jézus nevében, jobban mondva, nevére kereszteltek, még akkor sem lehetne abból a szentháromságot helyesen következtetni; mert a mi az írásban egymás mellett áll, az nem lehet egymással szükségképpen egyenlő, annyival kevésbé lehet három külön személy egy lény.

Mi azért imádásunkat nem osztjuk meg több egyenlő isteni személy között, hanem egész szivünkben összpontosítjuk azt csak egyben: azon Atyában, kitől van a mindenség, mi is ő benne.“ 1. Kor. 8, 6. Az Isten egységének hívése igen fontos azért, mert egyedül alkalmas a nyomoruságoktól szorongatott sziv megnyugtatóására és a felebaráti szeretet felébresztésére. Hiszen ha egy az Isten: úgy szenvedéseink is attól származnak, aki örömeinknek adója, s így azok is javunkra szolgálnak; másfelől egy atya gyermekei lévén, kölcsönös szeretetre s egymás felsegítésére köteleztetünk.

22. §. Az Isten szeretet.

A szeretet az emberi erények koronája. De az embernek csak tulajdonsága, amiért le is vetkőzheti. Azonban az Istennek lényege s ezért tőle elválhatatlan. Amint János apostol mondja: „Az Isten szeretet.“ I. Ján. 4, 16.

Jézus tanításainak célja az volt, hogy Istent, mint a szeretet Atyját ismertesse meg az emberiséggel. A keresztény vallásnak más vallások felett éppen az a legfőbb előnye, hogy az embert az Istennel olyan viszonyba hozta, amelyben a szülő áll gyermekeivel.

Az isteni szeretetnek mintegy kisugárzása:

a) *A könyörületesség*, mellyel a szükségben levőknek segítséget nyújt. „Irgalmas az Ur és könyörületes.“ Jak. 5, 11.

b) *A kegyelem*, amelynél fogva Isten a bűnösöket sérti meg, hanem szeretettel magához öleli. „Könyörülő és irgalmas az Ur, késedelmes a haragra és nagy kegyelmű.“ Zsolt. 103, 8.

c) *A hosszú türelem*, mely szerint a bűnösöknek időt enged a megtérésre. Noé korában 120 esztendő adott a megtérésre. I. Móz. 6, 3.

d) *A hűség*, amely szerint Isten szeretete meg nem változik. „Az Ur szava igaz és minden cselekedete hűséges.“ Zsolt. 33, 4.

HARMADIK FEJEZET.

AZ ISTEN TULAJDONSÁGAIRÓL.

23. §. Az Isten tulajdonságai.

Ugyanaz a szellem, mely az embert Isten lényének meghatározására ösztönzi, indítja arra is, hogy őt, ugyszólván, körülírja, jellemezze, más szókkal: az ő tulajdonságairól magáakn fogalmat szerezzen. E tekintetben irányadó csak a legtökéletesebb valóság eszméje lehet; mihez képest tulajdonítanunk kell Istennek mindent, ami nélkül tökéletesség nem gondolható.

Az Istennek valamint lényét, ugy tulajdonságait is szoros értelemben meghatározni nem lehet; de a tökéletesség eszméjéből kiindulva, alkothatunk bizonyos jegyeket, melyek alatt Istent maguknak képzelhetjük s amelyek őt minden más lénytől megkülönböztetik, azok fölé emelik.

Az Isten tulajdonságait közönségesen a következő utakon szokták keresni:

a) ugy, hogy azokat a hiányokat és fogyatkozásokat, amelyek a véges lényekben feltalálhatók, Istentől eltávolítják. Ez utat *via negationis*-nak nevezik s ez uton Istennek örökkévalóságot, megmérhetetlenséget s anyagtalanságot tulajdonítunk.

b) Ugy, hogy a mi az emberben a tökély bélyegét viseli magán, azt Istennek a legfőbb mértékben tulajdonítják. Ezt az utat *via eminentiae*-nek nevezik. E szerint már azt mondhatjuk, hogy Isten a legbölcsebb, a legszentebb, a legjobb, a legigazabb stb.

c) Ugy, hogy Istent, mint minden okozat okát tekintve, neki oly tulajdonságokat írunk, amelyek nélkül nem lehetne a világ teremője, fenntartója és igazgatója. Ezt az utat *via causalitatis*-nak nevezik. Ez uton jutunk Isten mindenhatóságának, mindentudóságának stb. ismeretére.

Mindezek a különböző tulajdonságok azonban egymással a legszorosabb összeköttetésben állnak s csak véges elménk gyengeségén akarunk segíteni akkor, mikor azokat egyenként s egymástól elkülönítve gondoljuk s tesszük vizsgálódásunk tárgyaivá.

24. §. Istennek lételére tartozó tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak, lételére nézve tulajdonítunk:

1-ször *örökkévalóságot* és *változhatatlanságot*, mely szerint az ő léte nincs az idő határai közé szorítva s annak változásai alá vetve. Istennek nincs kezdete, sem vége; ő teljesen független s a változás nem érinti lételét.

„Minekelőtte hegyek lettek és föld és világ formáltaték, öröktől fogva mindörökké te vagy Isten.“ Zsolt. 90, 2.

„Az Istennél nincs változás, vagy változásnak árnyéka.“ Jak. 1, 17.

2-szor *megmérhetetlenséget* és *anyagtalanságot*, mely szerint az ő léte a tér által sincs korlátozva és nincs egyes részekből alkotva. Az Isten nagysága végtelen; neki nincs testi formája vagy ahoz hasonlósága.

„Az egek nékem ülőszékem és a föld lábaimnak zsámolya! Minő ház az, melyet nekem építeni akartok és minő az én nyugalmamnak helye? Esa. 66, 1.

„Az Isten lélek: és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.“ Ján. 4, 24.

3-szor *mindenhatóságot* és *mindenüttjelenvalóságot*, mely szerint Isten teljes erővel bír mindenekre s a maga lételében nincs egy helyhez kötve, hanem éltető lelke mindeneket áthat és megelevenít.

„Én a mindenható Isten vagyok, járj én előttem és légy tökéletes.“ 1. Móz. 17, 1.

„Hová menjek a te lelked elől és a te orcád elől hová fussak? Ha a menybe hágok fel, ott vagy, ha a seolba vetek ágyat, ott is jelen vagy. Ha a hajnal szárnyaira kelnek és a tenger tulsó szélére szállanak: ott is a te kezed vezérelne engem és a te jobb kezed fogna engem.“ Zsolt. 139, 7, 8, 9.

Midőn Istennek mindenhatóságot tulajdonítunk, szüntelen szem előtt kell tartanunk tökéletességét.

25. §. Istennek értelmi tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak értelmére nézve tulajdonítunk:

1-szor *mindentudóságot*, mely szerint Isten a legtisztább tudatával bír mindennek, ami létezik; teljesen ismeri a múltat, jelent és jövőt. Tudja a dolgok végokát s azoknak kifejlődési folyamát. Értelme behat a lélek legtitkosabb mélyeibe és előre látja még a születendő gondolatot és érzést is.

„Uram, megvizsgáltál engem és ismeresz. Te ismered ülésemet és felkelésemet messziről érted gondolataimat. Járásomra és fekvésemre ügyelsz, minden utamat jól tudod. Mikor még nyelvemen sincs a szó, immár egészen érted azt, Uram.“ Zsolt. 139, 1—4.

„Jól tudja a ti atyátok, mire van szükségetek, mielőtt kérnétek tőle.“ Máté 6, 8.

2-szor *bölcséséget*, mely szerint Isten a maga legjobb és legszentebb céljainak kivitelére mindig a legjobb és leghelyesebb eszközöket választja. Az Isten bölcsesége nyilatkozik a természet csudálandó rendjében, szintugy, mint a világ kormányzásában s az emberiség folytonos tökéletesítésében.

„Mily számtalanok a te műveid, Uram! Mindazokat bölcsen alkotta meg és betelt a föld a te gazdagságoddal!“
Zsolt. 104, 24.

„Oh Isten! Gazdagságnak, bölcseségnek és tudománynak mélysége, gazdasága! mely igen kikutathatlanok az ő ítéletei: és kinyomozhatatlanok az ő utai!“ Róm. 11, 33.

A bölcsesség tehát különbözik az okosságtól; mert az okosság nem egyéb, mint valamely célnak elérésére felhasználni az eszközöket. Hogy a cél, vagy az eszközök jók-e, vagy nem: az itt nem jó tekintetbe. A bölcsesség megkívánja, hogy a cél is, az eszközök is szentek legyenek. Ezért tulajdonképpen csak az Istent mondhatjuk bölcsnek.

26. §. Istennek az akaratra vonatkozó tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak, az akaratra nézve tulajdonítunk:

1-ször *szentséget*, mely szerint Isten maga a legfőbb jószág, akiben semmi erkölcsi hiány és fogyatkozás nincs. Isten a forrása egyszersmind az emberben is minden jónak; ő az erkölcsi törvényadója, ki azt szívünkbe írta és tőlünk annak teljeseitítését kívánja.

„Miképpen szent az, aki elhívott titeket, ti is szentek legyetek teljes életetekben; mert meg van írva: szentek legyetek; mert én szent vagyok.“ 1. Pét. 1, 15, 16.

„Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes mind a széles föld az ő dicsőségével.“ Esa. 6, 3.

A szentség különbözik az erkölcsösögtől; mert aki szent, felette áll a bűn minden kísértéseinek; az erkölcsösség pedig a bűnnel való küzdelemben s annak legyőzésében nyilvánlik. Az ember lehet erkölcsös, de a szentség egyedül az Isten tulajdona.

2-szor *igazságot*, mely szerint Isten a jót megjutalmazza, a rosszat megbünteti; még pedig minden személyválogatás nélkül. Istennek ezen igazsága leginkább kitűnik abból, hogy a jóval benső örömet és boldogságot, a rosszal benső fájdalmat és nyughatatlanságot kötött össze.

„Isten megfizet mindenkinek az ő cselekedetei szerint.“
Róm. 2, 6.

„Nem oly Isten vagy te, aki hamisságban gyönyörköd-
nél; nem lakhat te nálad gonosz.“ Zsolt. 5, 5.

Isten igazságosságától elválhatatlan irgalmassága; mely
nélkül Isten nem lenne egyéb, mint egy szigorú bíró; holott ő
a szeretet Atyja.

3-szor *állhatatoosságot*, mely szerint Isten szava
örök és változhatatlan, amit megígér, azt meg is tartja.

„Az Urnak szava igaz és minden cselekedete hűséges.“
Zsolt. 33, 4.

4-szer *szabadságot*, mely szerint Isten senkitől sem
függ s akaratának végrehajtásában saját tökélyén kívül
semmi által sincs korlátozva.

„Megteszi az Ur valamit akar.“ Zsolt. 135, 6. „Az ő aka-
ratja szerint cselekszik az ég seregében és a föld lakosai között
és nincs, aki az ő kezét megfoghatná és azt mondaná neki:
Mit cselekedtél.“ Dán. 4, 32.

27. §. Istennek az érzésre vonatkozó tulajdonságai.

Istennek, mint legtökéletesebb valóságnak, az ér-
zésre nézve tulajdonítunk:

1-ször *boldogságot*, mely szerint Isten a maga töké-
letességében a legfőbb mértékben élvezi az önelégültsé-
get és önmegnyugvást.

2-szor *dicsőséget*, mely szerint Isten nagyságát és
méltóságát a teremtett világ, mindenekfelett pedig az
értelmes valók, az emberek megismervén, neki tisztelet-
tel, hálával és magasztalással adóznak.

Általában az Isten tulajdonságainak ismerete mi bennünk
a legnemesebb érzelmeket felköltik. Ezek megtanítanak bizni az
Istenben, mint mindható és szent valóságban, ki elég hatalmas
arra, hogy a szükségben rajtunk segítsen s egyszersmind jó is,
hogy soha el ne hagyjon. Ezek ébresztik fel keblünkben az
engedelmisséget és alázatosságot, melyek nélkül sorsunk gyak-
ran elviselhetetlen lenne. Az a gondolat, hogy az Isten min-

dentudó és mindenütt jelenvaló, figyelmeztetésül szolgál arra, hogy mindenütt szemei előtt vagyunk s bármit cselekszünk, előtte el nem rejthetjük. Az ő bölcsesége örömeink közepette mérsékeltségre, fájdalmainkban reménységre indít. Végre Isten tulajdonságai imádásra serkentenek iránta, ki mindenekben minden; kijelölván azt az utat is, melyben őt leghelyesebben imádhathatjuk; mely nem állhat hiában való áldozatokban, testünknek sanyargatásában, hanem erkölcsös, kegyes és feddhetetlen életben, jó cselekedetek gyakorlásában; mert az *Isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.*

NEGVEDIK FEJEZET.

AZ ISTEN MUNKÁIRÓL.

28. §. Az Isten munkáiról általában.

Az Isten lényéről és tulajdonságairól alkotott fogalmainkból önként következik, hogy Isten nem valamely, a világon kívül tétlenségben élő lény, hanem a világban levő örök munkás szellem. Nvezetesen Isten a világnak 1-ször *teremtője*, 2-szor *fenntartója*, 3-szor *igazgatója* és 4-szer *törvényadója*. A megtartást és igazgatást közönségesen *gondviselésnek*, általában pedig mindezeket együttvéve az Isten *munkáinak* nevezik.

A hittanban a legnehezebb kérdések egyike azon viszony meghatározása, amelyben Isten a világhoz áll.

Némelyek az Istent és világot egymástól kölcsönösen függő viszonyban képzelik, úgy nézvén Istent, mint a világ lelkét, a világot pedig, mint az Isten anyagát. Ezt a nézetet nevezik *hylozoismus*-nak. E szerint a nézet szerint a világ anyaga öröktől fogva meg volt, Isten annak csak formát adott. De ha ez állana, úgy az Istent nem lehetne függetlennek nevezni; úgy Isten a világ teremtésében korlátozva lett volna a meglevő anyag által.

Mások tagadják, hogy volna e világnak szellemi természetű s a világtól különböző oka, úgy tekintvén a világot, mint az ős parányoknak a természet törvényei szerint való

alakulását. Ez a *materialisták* nézete. De itt ismét azelőtt a kérdés előtt állunk, hogy azon parányokba, amelyekből a világ előállott, ki oltotta belé a természet törvényeit.

Mások ismét az Istennek és világnak egyneműségét állítják, ugyszólván a világot istenítik. Ez a *panteizmus*. Mások ismét az Istent a világon kívül helyezik. Ez a *deizmus*.

A mi nézetünk szerint Isten olyan valóság, kinek önálló léte van s bár éltető lelke mindent áthat, mivoltára nézve különbözik a világtól. Ezt nevezzük *keresztény theizmusnak*.

29. §. Isten a világ teremtője.

Istennek munkái között első helyen áll a teremtés, mely szerint e világnak s minden abban levő dolgoknak Isten adott lételt. Adta pedig mindezt a maga akaratjából, ami azt teszi, hogy a világ teremtése Istennek szabad akaratból folyó műve és hogy annak előállítására nem volt szüksége semmi eszközre, amint az irás is mondja: „Ő szólt és meglett, Ő parancsolt és előállott.“ Zsolt. 33, 9. És ismét: „Az Urnak szavára lettek az egek és szájának lehelletére minden ő seregük.“ Zsolt 33, 6.

A világ teremtéséről szóló mondák különböző népeknél nagyon különbözők. Ezek között kétségen kívül a legszebb az, melyet Mózes 1-ső könyve 1-ső részében találunk. A természeti tudományok szempontjából ugyan ez a leírás sem igényelhet magának feltétlen hitet; mindazáltal a világ teremtéséről egy képet állít előnkbe, amely egyszerűsége mellett meglepő. Nyilván van ebből, hogy Isten a világot nem egyszerre, hanem rendre teremtette s minden dolgokat a fejlődés törvényei szerint egymás után hozott létre.

A Mózes világteremtéséről szóló elbeszélésben meglepő különösen az, hogy ő nem határozza meg a világ fennállásának idejét, ami a legalaposabb számítások előtt is örökre elrejtve marad, hanem azt mondja: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.“ 1. Móz. 1, 1., amivel önként elesik az a nézet, mintha a világ csak 5—6000 év óta állana fenn.

„Isten teremté az eget és a földet.“ Tehát Isten előbb meg volt, mint a világ, a szellem előbb, mint az anyag.

A világ teremtése az Isten hatalmának legszebb tüköre,

melyet látva és bámulva, lehetetlen úgy nem szólanunk:
„Hiszek egy Istenben, mennynek és földnek teremtményében.“

30. §. Isten a világ fenntartója.

Valamint Isten nélkül semmi sem állhatott elé, úgy nélküle nem is maradhatna meg semmi a maga léteiben. Az ő ereje tartja fenn a világot s valamely a világon vannak. Fenntartja Isten nevezetesen:

a) az *anyagot*, melyből a világ áll és azokat a törvényeket, melyek örök fejlődését biztosítják. „Ennek utánna, míg a föld léssen, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, nap és az éjszaka meg nem szünnék.“ 1. Móz. 8, 22.

b) az élő lények megszámlálhatatlan nemeit s azokat az erőket, melyek ezeknek szaporodását és tökéletesedését biztosítják. „És megáldá Isten azokat, mondván: „Szaporodjatok és sokasodjatok.“ 1. Móz. 1, 22.

c) gondoskodik minden egyes lénynek, a legnagyobbaknak, mint a legkisebbnek táplálékáról. „Mindenkiszemei te reád vigyáznak és te idejében megadod eledeleket.“ Zsolt. 145, 15.

d) amely dolgok elenyészni látszanak, azok is csak alakot cserélnek, mert Isten még a halálba is új élet csírát rejtette el. „Elfordítod orcádat, megháborodnak: elveszed a lelköket, kimulnak és porrá lesznek újra. Kibocsátod a te lelkedet, megújulnak és ujjáteszed a földnek színét.“ Zsolt. 104, 29—30.

A világ fenntartásán tehát nem azt kell értenünk, hogy Isten minden dolgokat, úgy amint most vannak, változatlanul megtart, mert akkor megszünnék munkálkodni. S abból, hogy Isten fenntartja mindazokat a törvényeket, melyek szerint a természet működik, következik, hogy a világon minden dolog változás és fejlődés alá van vetve, annyira, hogy a világ fenntartása tulajdonképpen nem egyéb, mint egy folytonos teremtés.

Továbbá, midőn azt mondjuk, hogy Isten az élő valóságokról is gondoskodik, ne gondoljuk, hogy ez feleslegessé teszi ezek részéről az öngondoskodást. Isten gondoskodott az élő lények fennmaradásáról; mert oly erővel és tehetségekkel ruházta fel azokat, melyeknek segítségével megszerezhetik életök fenntartásához a megkívántató eledelt; de ezen erők és tehetségek felhasználását rájuk bizta s ha a féregnek csuszni, a madárnak repülnie és az erdő vadainak leskelődniök kell a maguk tápláléka után: az ember sem ülhet munka és fáradság nélkül a terített asztalhoz. Életünk fenntartásáért dolgozni kell. „Az én Atyám mind ez ideig munkálkodik, én is munkálkodom.“ Ján. 5, 17.

31. §. Isten a világ igazgatója.

Isten az általa teremtettt világot nem csak fenntartja, hanem azt a legbölcsebb célok szerint igazgatja is; azaz: minden változást, még az emberek sorsát sem véve ki, úgy intéz, hogy az általa megalapított isteni tervnek mindenekben megfeleljen és nekünk mindenkor javunkra szolgáljon. Ennélfogva keresztény fogalom szerint véletlen eset és vaktörténet tulajdonképpeni értelemben nem létezik s amit az emberek annak neveznek, nem egyéb, mint a világot s ennek történeteit, az embereket s ezeknek cselekedeteit bölcsen intéző Isten akarata; az a *gondviselés*, melynek utai bár szemeink előtt elrejtve vannak, legbiztosabb oltalmunk az életben és halálban egyaránt. Ide vonatkozólag mondja Jézus is: „Nemde két verebecskét meg lehet venni egy kis filléren? És egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok akarata nélkül. Nektek pedig még a fejetek hajszálai is mind számon vannak. Ne féljete azért, ti sok verebecskénél drágábbak vagytok.“ Máté, 10, 29—31.

A világ-igazgatásról vagy a gondviselésről szóló tan egyike a legfontosabbaknak a keresztény vallásban s éppen ezért a legkönnyebben is támaszthat téveszméket. Megesik ez főleg akkor, ha a világ-igazgatás fogalmát éppen abban az értelemben terjesztjük ki az érző és élő valóságokra, különösen

az emberre, mint az öntudat nélküli természetre. Valamint a csillagok Isten akaratja szerint forognak: ugy az embernek is Isten akaratját kell követni. De azon törvények között, melyeket Isten az öntudatlan természet eleibe szabott és azon törvények között, melyeket az ember keblébe irt, végtelen nagy különbség van. A természeti törvény szükségképpen megvalósul, az erkölcsi törvény teljesítése az ember szabad akaratjára van bízva. És ezt nem szabad szem elől téveszteni, különben Isten könnyen a bűn okává válhatnék.

Az isteni igazgatás tehát nem zárja ki az emberek részéről a gonosz cselekedeteket és éppen abban tűnik ki még inkább az isteni gondviselés fontossága, hogy amit az emberek szabad akaratuknál fogva hibáznak, Isten azt is jóvá tudja tenni, a gonosz cselekedeteknek is elfordítja szomorú következéseit, midőn a keserüből is édest hoz ki, aminek egyik legszebb példája a József története.

Ha már nincs a világon sem oly nagy, sem oly csekély dolog, amire Isten gondot ne viselne: ki kell annak terjednie a mi életünkre, egészségünkre, előmenetelünkre, ki kell annak terjednie halálunkra is. Amire nézve ismét jegyezzük meg, hogy bár Isten akaratja nélkül egy hajszál sem eshetik le fejünkről, mindazáltal életünk megrövidítésére vigyázatlanság, mértékletesség stb. által mi is sokképen befolyhatunk. Itt se felejtjük el tehát, hogy Isten gondviselése nem ment fel minket a munkásság, az óvatosság és iparkodás alól s csak ha mi megtegyük azt, ami hatalmunkban áll: akkor számíthatunk gondviselésére. Az erkölcsi világrend fölött is Isten őröködik. Amint a jó megkapja jutalmát, ugy a rossz sem kerülheti el büntetését.

32. §. A világon található csapások szintén az isteni gondviselés eszközei.

Tagadhatatlan, hogy a világon, akár a természeti, akár az erkölcsi világot tekintjük, számtalan oly eseménnyel találkozunk, amelyeket egy szóval *csapásnak* nevezünk. Tűz és víz, hideg és meleg, betegség és háboru megannyi ellenségeink, még a szerencse és öröm is romlásunkra lehetnek, a minélfogva mindezek kételyt támaszthatnak szivünkben az isteni gondviselés iránt.

Pedig, ha közelebbről vizsgáljuk mindazokat a dolgokat, amiket mi csapásnak tartunk, úgy találjuk, hogy azok is az isteni gondviselés eszközei, melyek által ő egyfelől a természet munkásságát, másfelől a mi erkölcsi nevedésünket mozditja elő s nem egyszer alkalmunk van nekünk is vallást tenni az apostollal: „Dicselkedünk a háboruságokban is, tudván, hogy a háboruság békességes türeést nemz; a békességes türeés pedig próbatételt, a próbatétel pedig reménységet, a reménység pedig meg nem szégyenít; mert az Istennek szerelme kitöltetett a mi szivünkbe a szent lélek által, ki adatott nekünk.“ Róm. 5, 3—5.

Sokszor megtörténik, hogy mi csapásnak tartjuk azt is, ami tulajdonképpen áldás. A zivatar, mely fákat sodor ki és állatokat pusztít el, egyszersmint a levegőt is megtisztítja. Ha az emberek feljegyeznék mind jó, mind rossz napjaik számát, a nagyobb rész legalább bizonyosan többet számíthatna az elsőkből, mint az utolsókból. Aztán igen sokszor mi magunk vagyunk okai azoknak a csapásoknak, amelyekért panaszkodunk. Hányszor ássuk mi magunk alá egészségünket; hányszor idézünk mi magunk perpatvart, zenebonát és háborut.

Amikor már nyomorainknak mi magunk vagyunk okai, úgy tekintjük azokat, mint Istentől reánk bocsátott büntetést, mely által a mi megjavulásunkat akarja eszközölni s így azok nem lehetnek rosszak.

Lehet azonban a rossznak oka rajtunk kívül is vagy a természetben vagy az emberekben; de ezek is csak a mi megpróbáltatásunkra szolgálnak, mert valamint az aranyat a tűz, úgy a lelket a szenvedés próbálja meg. A pálmafa saját terhe alatt nő, az ember lelki ereje is a szenvedésekben tűnik ki. Ne essünk hát kétségbe az isteni gondviselés felől még a szenvedések között is, hanem mondjuk ezt a zsoltárok írójával: „Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy; a te vessződ és botod, azok vigasztalnak engemet.“ Zsolt. 23, 4.

33. §. Isten a világ törvényadója.

A világ megtartásával és igazgatásával szoros kapcsolatban áll Istennek az a munkássága, mely szerint ő

minden teremtménye elébe törvényeket irt. Ezek a törvények természetiek és erkölcsiek s a vallás körébe tulajdonképpen csak az utóbbiak tartoznak, amiért azoknak ismerete nélkül hiányos Istenről való ismeretünk. Megismerhetjük pedig az erkölcsi törvényeket részint a lelkiismeretből, mely mentől tisztább, annál határozottabban megmondja, hogy mi a jó és mi a rossz; részint azon kiváló egyéniségek tanaiból, kiket Isten mintegy a népek vezéreikül állított az emberiség elé. Ezek közt kitünő helyen áll *Mózes* az ó szövetség prófétája, mindenek felett pedig *Jézus*, az erkölcsi törvények felülmulhatatlan nagy tanítója.

A természeti törvények ismerete nagyban előmozdítja jóllétünket, de az erkölcsi törvények ismerete és követése nélkül annak nincs biztos alapja, mert mint a költő is mondja:

„Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha elvész
Róma ledől s rabigába görnyed.“

Az erkölcsi törvények ismerete és követése nélkül nem mutathatjuk ki Isten iránti szeretetünket.

34. §. A tiz parancsolat.

A tiz parancsolat az erkölcsi törvények összege, amint azokat *Mózes* próféta felfogta s mint Isten parancsolatját a zsidó népnek kihirdette. Fontos okmánya ez a vallásnak már csak azért is, mert egy nép évezrek óta őrzi azt, mint legdrágább kincsét; de fontos másfelől azért is, mert eltekintve a betüktől, örök igazságokat foglal magában, melyeket *Jézus* sem kívánt eltörölni, hanem bétölteni. Bétölteni az által, hogy amit a zsidó nép a büntetéstől való félelemből tartott meg, ő azt a törvény iránti tiszteletből teljesített és kívánt mások által is teljesíttetni, s így a *törvényesség* helyébe az *erkölcsösséget* tette.

A tiz parancsolat a kötelességek hosszú sorát nyitja meg előttünk, amelyek *Isten, önmagunk és embertársaink iránti kötelességekre* oszthatók.

Legelől állanak *Isten iránti* kötelességeink három parancsolatban, melyek közül az első tudunkra adja, hogy csak egy az Isten, tehát több Istent hinni nem szabad.

A második parancsolat megtiltja a bálványimádás minden nemeit; tehát nem csak képeknek és szobroknak tiszteletét, hanem a vagyonnak, rangnak, világi haszonnak s rút önzésnek való hódolást, melyeket oly sokan imádnak Istenek gyanánt.

A harmadik parancsolat pedig int, hogy az Isten nevét hiában fel ne vegyük, azaz: ok nélkül, annál kevésbbé hamisan ne esküdjünk, ne káromkodjunk és ne átkozódjunk.

A negyedik parancsolatot úgy tekinthetjük, mint *önmagunk* iránti kötelességeink összegét; mert amidőn Isten tiszteletére ünnepet szentelünk, akkor lelkünk mivélését eszközöljük s magunk iránti kötelességeinknek ez az alapja. A lélek-mivelttség tanít meg józan, munkás és közhasznú élet folytatásra; önbecsülés, mértékletesség, tisztaság szóban, érzésben és cselekedetben csak a lelkileg mivelt ember tulajdona lehet.

Az ötödik parancsolattal kezdetét veszi *mások iránti kötelességeink* elősorolása. Itt első helyen áll a szülők iránti kötelesség, mely az ötödik parancsolatban foglaltatik eme rövid, de nagyjelentőségű szavakban: „Tiszteljed atyádat és anyádat, hogy jól légyen dolgod és hosszú életü légy e földön, melyet a te Urad, Istened ad te néked.“

Azután következik a hatodik parancsolatban mások életének megkimélése, mialatt természetesen nemcsak a szoros értelemben vett gyilkosságot kell érteni, hanem minden oly érzést és cselekedetet, mint harag, irigység, bosszu és gyűlölség, mely által a mások életét oly gyakran megkeserítjük.

A hetedik parancsolatban a családi élet szentségére figyelmeztetünk, mely legfőbb biztosítéka a társadalom jóllétének, miután a boldog ország nem egyéb, mint a boldog, megelégedett családok összege.

A nyolcadik parancsolat szívünkre köti a más vagyónak tiszteletben tartását. Inkább adjunk, mint sem vegyünk; inkább jót tegyünk, mint sem kárt okozzunk.

A kilencedik parancsolat arra int, hogy embertársaink becsületét meg ne sértsük, senkinek jó hírnevét gyanúsítás által el ne homályosítsuk, mert a becsület legdrágább kincse

az embernek s midőn hazugsággal, rágalommal a másét el-akarjuk venni, a magunkét veszítjük el.

Vége a tizedik parancsolat nemcsak a gonosz tettől, hanem még a gonosz kívánságtól is visszaint, ami kétségen kívül első lépcső a bűnre; mert valamint a jónak, úgy a rossznak is a szív a forrása s egy tett sem születik meg addig, míg a szívet meg nem nyerte vagy legalább el nem ámította.

Ez a tíz parancsolatban foglalt erkölcsi kötelességek rövid tartalma, melyek soha el nem avulnak s amelyeknek engedelmeskednünk kell nem a büntetéstől való félelemből, hanem benső tiszteletből, mert csak ekkor mondhatjuk magunkat erkölcsösöknek.

35. §. A szeretet törvénye.

Amit Mózes tíz parancsolatra osztott, azt Jézus két parancsolatba foglalta, ezt mondván: „Szeressed az Urat, a te Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és szeressed felebarátodat, mint magadat.“ Máté. 22, 37—39. Márk. 12, 29—31. Luk. 10, 26.

Az erkölcsi törvények összege tehát a *szeretet*, mint az apostol is mondja: „Ez a tökéletességnek köteléke.“ Kol. 3, 14. Ez az a nagy folyam, melynek habjai megtermékenyítik az élet mezejét. E folyam két ágra szakad: 1-ször Isten iránti szeretetre, 2-szor embertársaink iránti szeretetre. S nincs oly nemes tett, mely ne ezek közül valamelyikből szivná táplálékát, valamint megfordítva, oly cselekedet, mely sem az Isten, sem az emberek iránti szeretetet nem mutatja, soha se lehet jó. Méltán mondja azért Jézus: „E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták.“ Máté 22, 40.

36. §. Visszapillantás az első részre.

Midőn ezekben vallásos hitünk és a szent irás segítségével megismertük azt, hogy van Isten, aki egyetlen egy: megismertük az ő lényét és tulajdonságait, mely szerint ő a legtökéletesebb lélek, a szeretet atyja, kinek

bölcsésége és hatalma, jósága és szentsége sugárzik vissza a nagy mindenségben; megismertük, hogy ő e világnak teremtője, fenntartója és igazgatója, kinek gondviselése örökös a legnagyobb, valamint a legkisebb dolgok felett s törvényei nincsenek időhöz kötve: önként következik, hogy Isten előtt mindenkor hódoló tisztelettel boruljunk le, imádjuk és szeressük őt mindenek felett s nagy nevét soha se vegyük ajkainkra a legszentebb érzelmek nélkül. Ne gondoljuk, hogy az ismeretek és miveltség terjedésével Isten kiszorul a világból s amint az ember értelmileg nagyobbá: Isten kisebbé lesz, mert az ember kénytelen lesz mindenkor elismerni azt, amit a zsoltárok írója évezredekkel ezelőtt megvallott: „Mikor látom egeidet és a te ujjaidnak munkáját: a holdat és a csillagokat, melyeket teremtetél: Micsoda az ember — mondom — hogy megemlékezel róla és az embernek fia, hogy gondod van reá? Hiszen kevés tette őt kisebbé az Istennél és dicsőséggel és tisztességgel megkoronáztad őt. Urrá tette őt kezeid munkáin, mindent lábai alá vetettél.“ Zsolt. 8, 4—7.

A zsoltár író eme szavakban az Isten nagysága mellett az ember nagyságáról is megemlékezik. Mi az ember? miben áll az ő méltósága és rendeltetése? és ezt miképpen tölti be? e kérdések megfejtése a második rész célja.
